

Vodič

kroz administrativnu proceduru
upisa prilagodbe spola za transrodne
osobe u Bosni i Hercegovini

Vodič

kroz administrativnu proceduru

upisa prilagodbe spola za transrodne osobe u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, 2017. godine

Edicija *Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra*

Broj izdanja: 57

Naslov: Vodič kroz administrativnu proceduru upisa prilagodbe spola za
transrodne osobe u Bosni i Hercegovini

Autorica: Edita Miftari

Uređivačica: Vladana Vasić

Prelom i dizajn: Dina Vilić

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba.

Publikacija je izrađena u okviru projekta koji finansira Ambasada Kraljevine Norveške. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove donatora.

Sadržaj

Uvod u Vodič i metodologija	5
Uvod u transrodnost	8
Transeksualnost i prilagodba spola	10
Pravni okvir za prilagodbu spola u BiH	12
Administrativna procedura upisa prilagodbe spola u BiH	16
<i>Federacija BiH</i>	16
<i>Republika Srpska</i>	24
<i>Brčko distrikt BiH</i>	29
Pojmovnik transrodnosti	30
Korištena i preporučena literatura	34
O autorici	37
O Sarajevskom otvorenom centru	38

Uvod u Vodič i metodologija

Sam termin *procedura* najčešće asocira na niz nepremostivih prepreka do dostizanja cilja, ili na poduzimanje određenih radnji koje nam uvijek oduzmu više vremena nego što je potrebno. Ova asocijacija donekle je i opravdana kada su u pitanju administrativne procedure (postupci) i procesi u Bosni i Hercegovini zbog složenosti njenog političkog sistema i velikog broja birokratskih institucija. Međutim, ono što procedura jeste i treba da bude predstavlja usaglašen i jasan proces kojim se kroz niz propisanih i jasno određenih radnji izvršava određeni posao i dolazi do određenog rješenja. Svaka administrativna procedura ili administrativni postupak treba biti transparentan, efikasan i jednostavan; bitno je da bude precizno i jasno propisan aktima koji su dostupni javnosti, te da postoje mehanizmi njegove kontrole.

Rozi izvještaj Sarajevskog otvorenog centra iz 2016. godine navodi da se povećao broj LGBTI osoba koje su kontaktirale Sarajevski otvoreni centar u potrazi za adekvatnom psihološkom podrškom (što je posebno naglašeno u slučaju transrodnih osoba koje prolaze kroz tranziciju – prilagodbu spola), ili za pomoći kod traženja azila i promjene oznake spola u dokumentima. Ovo upućuje na činjenicu da procedura promjene oznake spola u dokumentima treba da bude jasna kao i sve druge procedure koje se tiču promjene ličnog statusa, poput sklapanja ili razvoda braka, promjene imena, prezimena i slično, Ona, međutim, u našoj zemlji nije dovoljno jasna, pa se osobe koje planiraju pokrenuti postupak nerijetko javljaju trećim licima, pravnim ili fizičkim, za pomoć prilikom ostvarivanja svojih prava.

U skladu s tim, potreba za konkretnim i jasnim informacijama o administrativnoj proceduri upisa promjene spola, odnosno promjene ličnog imena i oznake spola u jedinstvenom matičnom broju (JMB) transrodnih osoba koje su izvršile prilagodbu spola postojala je mnogo prije same izrade ovog vodiča; no, tek u toku istraživanja u vezi s

pomenutom procedurom ispostavilo se do koje mjere je ovo zakonsko područje neuređeno. Taj nered odnosi se na korake koje transrodna osoba treba preduzeti kako bi i u pravnom prometu njeni lični dokumenti odgovarali njenom rodnom identitetu i prilagođenom, "novom"¹ spolu.

Mora se reći da je Bosna i Hercegovina zabranom diskriminacije na osnovu rodnog identiteta napravila pozitivan pomak u zaštiti prava transrodnih osoba - donijela je Zakon o zabrani diskriminacije 2009. godine, a zakonima o matičnim knjigama oba entiteta 2012. godine omogućila je transrodnim osobama koje su prilagodile spol da tu promjenu upišu u matične knjige i izmijene lične dokumente u skladu sa svojim "novim" spolom. Međutim, potrebno je još mnogo raditi na implementaciji ovih zakona u praksi, na uspostavljanju adekvatnih i preciznih procedura njihove primjene i, naravno, na dodatnoj zakonskoj regulativi i zaštiti ljudskih prava transrodnih osoba.

Vodič za cilj ima da na jednom mjestu jasno i jednostavno opiše i objasni trenutno važeće zakone i procedure koje se tiču upisa promjene spola, izmjene oznake spola u jedinstvenom matičnom broju, ličnog imena, kao i dokumenata koji sadrže izmijenjene informacije. Vodič će dobro poslužiti transrodnim osobama koje treba da se upuste ili su se već upustile u proceduru izmjene ličnih podataka i dokumenata, ali i državnim službenicima i službenicama koji obrađuju ovakve predmete, kako bi sama procedura išla što brže i sa što više neophodnih informacija.

Vodič pokriva postupke koje se tiču oba entiteta i Brčko distrikta BiH, s tim da su procedure za teritoriju Federacije BiH ispitane na području Kantona Sarajevo i Tuzlanskog kantona. Za potrebe izrade ovog vodiča obavljani su konsultativni razgovori sa predstavnicima/ama ministarstava unutrašnjih poslova Republike Srpske, Kantona Sarajevo i Tuzlanskog kantona, sa entitetskih ministarstava zdravstva, tj. Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite Republike

1 Vodimo se činjenicom da se spol, u suštini, medicinskim procedurama prilagođava rodnom identitetu, pa se samim tim suštinski i ne mijenja, ali se mijenja u pravnom smislu. "Novi" spol stavljen je pod navodnike kako bi se naglasila dvojaka interpretacija stanja osobe koja je prošla kroz spolnu tranziciju.

Srpske i Federalnim ministarstvom zdravstva, zatim sa nadležnim službama za upravu koje vode matične knjige te sa transrodnim osobama koje su trenutno u procesu prilagodbe spola, odnosno u procesu izmjene ličnih dokumenata u skladu sa svojim "novim" spolom. Polustrukturirani intervjui obavljeni su u prostorijama pomenutih institucija u Banjaluci, Sarajevu i Tuzli, a dio njih je popraćen dodatnim telefonskim intervjuima, kao i službenim dopisima u kojima se sporne procedure pojašnjavaju.

Uvod u transrodnost

Transrodnost je generalni pojam koji se koristi za osobe, identitete, ponašanje i grupe koje odstupaju od normativnih rodnih/spolnih uloga. To znači da su transrodne osobe one osobe čiji je rodni identitet i/ili rodno izražavanje drugačije od tradicionalnih društveno definiranih rodnih uloga i normi.

Kako bismo razumjeli transrodnost, potrebno je prije svega da razumijemo razliku između spola i roda. Naime, pod spolom se podrazumijeva medicinska i zakonska klasifikacija bioloških karakteristika koja dijeli osobe na samo dvije kategorije ("ženska" i "muška"), i to prvenstveno na temelju vanjskih spolnih organa. Za razliku od spola, rod je društveni konstrukt ili društvena nadgradnja spola, te predstavlja određivanje društvenih uloga "muškaraca" i "žena". Te rodne uloge obuhvataju niz karakteristika, načina ponašanja, stavova, aktivnosti, normi, obaveza i očekivanja koje određeno društvo ili kultura dodjeljuju i zahtijevaju od osoba s obzirom na njihov pripisani spol i rod.

Međutim, iako je binarnost spola i roda društveno prihvaćena, ona nikako nije pravilo: između ove dvije kategorije nalazi se niz različitih varijacija spolnih i rodnih identiteta. Za transrodne osobe rod je identitet koji one same formiraju. Njihov rodni identitet upravo je njihov vlastiti koncept roda, koji predstavlja individualni osjećaj, iskustvo i izražavanje osoba koje može ali ne mora imati veze s njihovim biološkim spolom. Rodno izražavanje putem vizuelne i vanjske prezentacije svake osobe ogleda se kroz odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

Ni spol nije nepromjenljiva, isključiva kategorija, te pored tipično "muških" i "ženskih", postoje i interspolne osobe. To su one osobe čije spolne karakteristike tj, hromozomi, gonade, hormoni ili genitalije ne odgovaraju zadatim standardima "muške" ili "ženske" kategorije zbog njihove seksualne ili reproduktivne anatomije.

Nažalost, isključivo binarna medicinska klasifikacije prema spolu, kao i duboko ukorijenjeno društveno prihvatanje ove binarnosti, često dovode do prisile da transrodne i interspolne osobe svoj spolni i rodni identitet prilagodavaju striktno "muškom" ili "ženskom". Na osnovu ovakve medicinske klasifikacije radi se i zakonska klasifikacija osoba, te se tako svaka osoba zakonski određuje kao "muška" ili "ženska", sa imenom i matičnim brojem, koji također u sebi sadrži oznaku spola koji je toj osobi pripisan rođenjem.

U ovakvom strogo binarnom društvu, ali i u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine, transrodne osobe konstantno nailaze na višestruka kršenja svojih ljudskih prava, diskriminaciju, ali i nasilje, kako zbog nesenzibilizirane i transfobne okoline tako i zbog needuciranog osoblja koje im treba pružiti zaštitu i pomoć, prvenstveno u državnim, javnim i medicinskim institucijama. Udruženja građana, aktivisti i aktivistkinje za ljudska prava transrodnih osoba svakodnevno rade na edukaciji i senzibilizaciji, te vrše pritisak na institucije kako bi one radile svoj posao. S tim u vezi pomaka ima, ali sistem je još uvijek krut i patrijarhalan, ne olakšava transrodnim osobama potragu za podrškom niti im pomaže da žive u skladu sa vlastitim osjećanjima.

Sarajevski otvoreni centar proveo je 2015. godine istraživanje potreba transrodnih osoba u Bosni i Hercegovini. Od ukupnog broja sudionika/ca u istraživanju, 30% ispitanih osoba imalo je probleme vezane za identifikacijske dokumente (lična karta, pasoš, indeks, zdravstvena knjižica i drugo), sve osobe (100%) naišle su na probleme prilikom izrade identifikacijskih dokumenata, zatim prilikom utvrđivanja identiteta u korištenja zdravstvenih usluga, prelaska granice i unajmljivanja stana (75%), te prilikom utvrđivanja identiteta u obrazovnim ustanovama i utvrđivanja identiteta u vezi sa zaposlenjem (50%). Na pitanje "Kada bi postojala zakonska mogućnost da promijenite oznaku spola na svojim dokumentima, da li biste to učinili/e?", 88% ispitanika/ca odgovorilo je potvrdno.

Transeksualnost i prilagodba spola

Kao što je rečeno, transrodnost je okvirni pojam koji podrazumijeva spektar različitih rodova i rodnih identiteta. Mada sve transrodne osobe na neki način negiraju, prevazilaze ili se poigravaju tradicionalnim binarnim shvatanjima spola i roda, to ne znači da one nužno žele medicinski modificirati i prilagoditi svoj spol.

Osobe koje žele, imaju namjeru ili su već djelomično ili potpuno modificirale svoj spol kako bi ga uskladile sa svojim rodnim identitetom, ili osobe koje su već modificirale svoj spol (*što uključuje fizičku i/ili hormonsku terapiju i operacije*) nazivaju se transeksualnim osobama. Transeksualnost je jedan od oblika transrodnosti.

Za osobu koja ovaj proces prolazi od muškog prema ženskom spolu, koristimo skraćenicu MtF (*Male to Female*), dok za osobu koja ovaj proces prolazi od ženskog prema muškom spolu, koristimo skraćenicu FtM (*Female to Male*). Za osobu koja svoj spol prilagođava svom rodnom identitetu kažemo da se nalazi u tranziciji.

Tranzicija je kompleksan proces prilagodbe spola, prelaz iz spola koji je osobi pripisan rođenjem u spol koji osjeća kao svoj. Tranzicija uključuje psihološku/psihijatrijsku procjenu, terapiju hormonima, nadgradnju ili izgradnju sekundarnih spolnih obilježja, življenje kao osoba onog spola u koji se prelazi i operativne zahvate prilagodbe spola. Ovaj proces uključuje i promjenu imena na legalno dokumentiran način u državama u kojima je to moguće. Tranzicija ne mora uključivati sve gore nabrojane aktivnosti: osoba se sama može odlučiti za neki dio, na primjer samo za terapiju hormonima.

Iako je u zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini u upotrebi termin *promjena spola*, transrodne osobe, LGBTI aktivisti i aktivistkinje, kao i sve veći broj medicinskih i pravnih stručnjaka koristi termin *prilagodba spola* jer je ispravniji i korektniji. Naime, osoba prilagođava svoj spol svome rodnom identitetu.

Sama medicinska prilagodba nije novijeg datuma; vrši se još od početka prošlog stoljeća. Od nama susjednih država, u Srbiji i Sloveniji dostupne su medicinske usluge prilagodbe spola.

Kako bi se spol prilagodio, u državama regiona, na primjer u susjednoj Srbiji, osoba mora proći tri stadija: najprije mora dobiti dijagnozu "poremećaj rodnog identiteta" ili "rodna disforija", koju utvrđuje psiholog/inja i psihijatar/ica. U drugom stadiju osoba prima hormonsku terapiju i "izlazi" u javnost sa svojim rodnim identitetom. Osoba mora provesti određeni period života u željenom rodu/spolu prije nego što pristupi posljednjoj fazi, u kojoj se vrši operativni zahvat. Jedan od preduslova za prilagodbu spola jeste i prisilna sterilizacija – dakle, da bi osoba mogla pristupiti operativnom zahvatu, mora pristati na to da joj se uklone reproduktivni organi. Napominjemo da ne žele sve transeksualne osobe proći kroz sve stadije tranzicije, te da mnoge osobe obave samo jedan njen dio.

Bitno je naglasiti da tranzicija ili proces prilagodbe spola jako dugo traje, te da transeksualne osobe iz BiH koje ovaj proces prolaze u Srbiji ili Sloveniji moraju same snositi troškove svih postupaka. Činjenica da su transrodne osobe u BiH jako izložene diskriminaciji zbog svog rodnog identiteta, pogotovo u oblasti rada i zapošljavanja, dodatno utiče na dužinu trajanja procesa tranzicije i transeksualne osobe dovodi u situacije da se krše njihova ljudska prava.

U većini evropskih država, a tako i u Srbiji i Crnoj Gori, troškove tranzicije snosi redovno zdravstveno osiguranje. U Srbiji obavezno zdravstveno osiguranje pokriva 65% troškova medicinske procedure prilagodbe spola, dok je u Crnoj Gori taj iznos 80% troškova i obuhvata i troškove nastale u inostranstvu. Crna Gora će inostrane troškove pokrivati sve dok se ne obrazuje domaći medicinski tim koji će raditi prilagodbu spola.

U Bosni i Hercegovini operativni zahvat i potpuna prilagodba spola su uslov da osoba promijeni oznaku spola u jedinstvenom matičnom broju i ličnim dokumentima, ali država ne omogućava medicinsku prilagodbu spola niti pokriva troškove ove prilagodbe, te time dodatno doprinosi sistemskoj diskriminaciji svojih transeksualnih građana i građanki.

Pravni okvir za prilagodbu spola u BiH

Transparentnost i pristupačnost zakona u velikoj mjeri zavise od jezika i načina na koji je pisan. Zato u kreiranju zakona treba težiti razumljivom i nedvosmislenom tekstu. Posebnu važnost jasnog i precizno određenog zakonskog teksta možemo vidjeti na primjerima država u kojim procedura prilagodbe spola nije predmet zakona već proizlazi iz uobičajene prakse ili je podvedena pod slične slučajeve. Međutim, iz takve prakse nastaju i mnogi pravni nedostaci, kao što su, na primjer, oni da se osoba ne može pozvati na pravo da njen rodni identitet bude u potpunosti priznat, da u slučaju odlaganja i negativnih odluka ne postoji pravna osnova za žalbu, zatim da cijeli proces predugo traje, da su veliki troškovi kako za pojedinca tako i za državu, a nejasni zahtjevi i neodređena implementacija dodatno stvaraju prostor za zloupotrebu (Pandurević, 2014).

Bosna i Hercegovina jeste država koja donosi brojna pozitivna zakonska rješenja i koja potpisuje konvencije o ljudskim pravima - ali ih često ne provodi u praksi. Primjer za to je Zakon o zabrani diskriminacije BiH, koji štiti transrodne osobe od diskriminacije na osnovu rodnog identiteta i omogućava im zaštitu njihovih ljudskih prava, te zakoni o matičnim knjigama oba entiteta kojim se transeksualnim osobama daje dopuštenje da nakon izvršene prilagodbe spola promijene spol u svojim ličnim dokumentima. U praksi, međutim, transrodne osobe još nemaju načina da na području Bosne i Hercegovine ispune sve uslove za podnošenje zahtjeva za upis promjene spola -- konkretno se misli na pristup medicinskoj proceduri prilagodbe spola.

Konkretan zakonski okvir za promjenu ličnih dokumenata transrodnih osoba u BiH čine zakonski i podzakonski akti koji su u nastavku teksta kategorizirani prema predmetu zakona, redoslijedom kojim je uređena administrativna procedura upisa promjene spola za područje cijele Bosne i Hercegovine:

1. Upis promjene spola u matične knjige

Zakonom o matičnim knjigama Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 37/12 i 80/14) i Zakonom o matičnim knjigama Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske* br. 111/09 i 43/13) izričito je definirano da se promjena spola upisuje u matične knjige, dok u Zakonu o matičnim knjigama Brčko distrikta BiH (*Službeni glasnik Brčko distrikta BiH* broj 2/10) to još nije predviđeno, te bi se promjena spola, eventualno, mogla tretirati i upisivati u matične knjige kao naknadna ispravka greške (prema članu 8, stav 2, tačka n).

U Federaciji BiH Uputstvo o načinu vođenja matičnih knjiga (*Službene novine Federacije BiH* br. 63/12, 51/13, 55/13, 82/13 i 6/15) tačkom 66. uređuje postupak upisa promjene spola u matičnu knjigu rođenih tako što propisuje da se “*upis promjene spola (...) vrši na osnovu pravosnažnog rješenja koje donosi nadležno kantonalno ministarstvo* [unutrašnjih poslova]”. Postupak se pokreće po zahtjevu stranke, a pri rješavanju zahtjeva kantonalno ministarstvo unutrašnjih poslova mora utvrditi dvije činjenice: prvo, promjenu spola, i drugo, lično ime lica koje u zahtjevu navede to lice. Kako bi se utvrdile ove činjenice, koristi se medicinska dokumentacija koja se odnosi na promjenu spola, te po potrebi i drugi dokazi predviđeni Zakonom o upravnom postupku, o čemu odlučuje to ministarstvo.

U Republici Srpskoj Uputstvo o načinu vođenja matičnih knjiga (*Službeni glasnik Republike Srpske* broj 55/10) tačkom 130. uređuje postupak upisa promjene spola u matičnu knjigu rođenih tako što propisuje da se “*promjena pola upisuje (...) u matičnu knjigu rođenih tako što se u rubriku `Naknadni upisi i zabilješke` upisuje zabilješka: Promijenjen pol iz (navesti pol upisan po rođenju) u (navesti pol nakon promjene), na osnovu rješenja nadležnog organa iz člana 5. stav 2. Zakona o matičnim knjigama [nadležni organ jedinice lokalne samouprave] (naziv organa, broj i datum rješenja)*”.

Rješenje iz ove tačke donosi se na osnovu medicinske dokumentacije zdravstvene ustanove koja je izvršila promjenu spola.

U Brčko distriktu BiH nije doneseno posebno uputstvo o načinu vođenja matičnih knjiga, nego se način vođenja matičnih knjiga uređuje Zakonom o matičnim knjigama Brčko distrikta, odnosno Glavom V Zakona: Vođenje, čuvanje, obnavljanje i pravo uvida u matične knjige.

2. Promjena jedinstvenog matičnog broja

Promjena jedinstvenog matičnog broja, odnosno promjena oznake spola u skladu s "novim" spolom osobe, omogućena je Zakonom o jedinstvenom matičnom broju BiH (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 32/01, 63/08, 103/11, 87/13 i 84/15). U prečišćenom nezvaničnom tekstu Zakona o jedinstvenom matičnom broju Bosne i Hercegovine, u članu 29. predviđa se poništavanje JMB zbog prilagodbe spola i dodjeljivanje novog broja:

Organ koji donosi rješenje o ispravci upisanog dana, mjeseca i godine rođenja, kao i organ koji donosi rješenje o upisu promjene pola i potpunog usvojenja, dužan je da u roku od trideset dana od pravosnažnosti rješenja dostavi jedan primjerak rješenja nadležnom organu.

Nakon što primi rješenje iz prethodnog stava, nadležni organ u roku od 15 dana poništava JMB i izdaje novi. Nadležni organ obavještava lice koje je u pitanju i organ koji donosi rješenje kako bi ih obavijestio o novom JMB.

Isto je predviđeno i Pravilnikom o izmjenama i dopunama Pravilnika o obrascima, načinu određivanja, izdavanja, poništavanja i zamjene jedinstvenog matičnog broja, evidencijama i načinu upisivanja jedinstvenog matičnog broja u matične knjige (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* broj 2/09), u članu 5:

U slučaju ispravke upisanog dana, mjeseca i godine rođenja, promjene pola i potpunog usvojenja, nadležni organ iz člana 2. Pravilnika [nadležna ministarstva unutrašnjih poslova], rješenjem poništava za to lice postojeći JMB i određuje novi JMB.

3. Promjena ličnog imena

Promjena ličnog imena, ili samo imena, ili samo prezimena, dozvoljena je svakom pojedincu/svakoj pojedinki i mijenja se na zahtjev punoljetne osobe ili zakonskog zastupnika/zastupnice maloljetne osobe, što je uređeno zakonima o ličnom imenu Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 7/12; *Službeni glasnik Republike Srpske* br. 27/93 i 15/00; *Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine* br. 8/01 i 29/05).

Prema Zakonu o ličnom imenu Federacije BiH, u promjenu porodičnog ili ličnog statusa koji može (ali i ne mora, obzirom da se ime može promijeniti i "na lični zahtjev") biti povod za promjenu ličnog imena, ili samo imena, ili samo prezimena, spada i promjena spola (član 9, stav 2).

Zakon o ličnom imenu Republike Srpske i Zakon o ličnom imenu Brčko distrikta BiH ne definišu promjenu porodičnog ili ličnog statusa koji može biti povod za promjenu ličnog imena.

4. Promjena podataka upisanih u ličnu kartu

Promjena podataka upisanih u ličnu kartu, u skladu sa Zakonom o ličnoj karti državljana BiH (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 32/01, 16/02, 32/07, 53/07, 56/08 i 18/12), omogućava se ako je došlo do promjene podataka koji su o imaoocu lične karte navedeni u ličnoj karti, odnosno kada je izgled imaooca lične karte toliko izmijenjen da više ne odgovara fotografiji na ličnoj karti (član 13, tačke 3 i 6).

Administrativna procedura upisa prilagodbe spola u BiH

Predavanje zahtjeva i procedura za izmjenu ličnog imena i matičnog broja odvijaju se u oba entiteta² u organima unutrašnjih poslova tako što se predaje zahtjev za upis promjene spola i ličnog imena nadležnom ministarstvu unutrašnjih poslova, odnosno nadležnom odjeljenju za administraciju, a koji nadležno ministarstvo razmatra i o čemu donosi rješenje.

Iako je postupak sličan u oba entiteta, postoje i određene razlike, koje su elaborirane u nastavku:

Federacija BiH

Na području Federacije BiH administrativnu proceduru promjene spola obavljaju organi unutrašnjih poslova, odnosno odjeljenja za administraciju kantonalnog ministarstva unutrašnjih poslova, a koje je nadležno za provođenje procedure prema mjestu upisa u matičnu knjigu rođenih. To znači: ako je mjesto upisa u matičnu knjigu rođenih za lice koje je promijenilo spol na području Federacije BiH, isključiva nadležnost za upis promjene spola, odnosno promjenu imena i jedinstvenog matičnog broja leži na organu unutrašnjih poslova na području entiteta Federacija BiH. Ako lice nema prijavljeno prebivalište ili adresu stanovanja na području Federacije BiH, a upisano je u matičnu knjigu rođenih na području Federacije BiH, za potrebe provođenja postupka promjene ličnog imena dužno je izvršiti prijavu prebivališta na području Federacije BiH u skladu sa članom 1. Zakona o ličnom imenu Federacije

² U Brčko distriktu BiH ne može se podnijeti zahtjev za promjenu matičnog broja, odnosno oznake spola uslijed prilagodbe spola, a kao opcija se nudi samo izmjena matične identifikacije kao ispravka greške pri upisu u matičnu knjigu rođenih.

BiH (*Službene novine Federacije BiH* broj 7/12). U slučaju da je lice upisano u matičnu knjigu rođenih na području Republike Srpske, upis promjene spola, odnosno promjena imena i jedinstvenog matičnog broja uređena je entitet-skim propisima iz ove oblasti – entiteta Republika Srpska.

Lično ime, odnosno samo ime ili samo prezime može se mijenjati na lični zahtjev lica koje želi da promijeni ime, a prema članu 9. stav 2. Zakona o ličnom imenu Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* broj 7/12), koji glasi:

Lice može promijeniti lično ime ili samo ime ili samo prezime nakon promjene porodičnog ili ličnog statusa (usvojenje, priznanje i utvrđivanje očinstva ili materinstva, sklapanje braka, prestanak braka – razvod ili poništenje braka, smrt bračnog partnera ili proglašenje bračnog partnera umrlim, promjena spola) ili na lični zahtjev,

Lice koje mijenja ime iz kulturološki uvriježenog muškog u žensko ime, i obratno, ne mora nužno biti u procesu tranzicije tj. prilagodbe spola, odnosno ne mora promijeniti spol kao preduslov za promjenu imena. Stoga je lično ime moguće promijeniti u svakom pojedinom periodu tranzicije bez obzira da li je lice koje mijenja ime i prilagođava spol na početku ili na kraju procedure prilagodbe spola. Ukoliko je lice koje mijenja ime maloljetno, onda se lično ime mijenja na zahtjev roditelja ili usvojitelja, odnosno staratelja, uz saglasnost organa starateljstva. Zahtjev za promjenu ličnog imena može se podnijeti i preko punomoćnika.

Da bi promijenilo ime, lice mora podnijeti zahtjev za promjenu ličnog imena, ili samo imena, ili samo prezime-na, nadležnom organu odnosno odjelu/odjeljenju za administraciju nadležnog ministarstva unutrašnjih poslova po prebivalištu lica koje mijenja ime. Recimo, ako lice ima prebivalište na području opštine Novi grad Sarajevo, onda će zahtjev za promjenu imena podnijeti Odjeljenju za administraciju pri Policijskoj upravi Novi grad. Uz zahtjev za promjenu imena prilaže se sljedeće:

- izvod iz matične knjige rođenih (izdaje se u matičnom uredu matične opštine);
- uvjerenje o državljanstvu za lice koje podnosi zahtjev, ne starije od 6 mjeseci (izdaje se u matičnom uredu matične opštine);
- izvodi iz matičnih knjiga u kojima je upisana činjenica čija je promjena predmet postupka (izvod iz matične knjige umrlih, izvod iz matične knjige vjenčanih, a s tim u vezi i pravosnažna presuda o razvodu braka, odnosno uvjerenje matičnog ureda o slobodnom bračnom stanju);
- fotokopija lične karte;
- uvjerenje o mjestu prebivališta (CIPS – PBA4 obrazac, izdaje se u poštanskom uredu ili u MUP-u, u zavisnosti od matične opštine);
- uvjerenje nadležnog općinskog suda da se protiv lica koje podnosi zahtjev ne vodi krivični postupak (ako je lice rođeno van BiH potrebno je dostaviti uvjerenje iz kaznene evidencije iz mjesta rođenja koje izdaje policija, te uvjerenje suda da se protiv lica ne vodi krivični postupak iz mjesta posljednjeg prebivališta u državi rođenja);
- uvjerenje nadležnog poreskog organa da nema neizmirenih poreskih i carinskih obaveza (izdaje se u Upravi za indirektno oporezivanje);
- ukoliko se zahtjev podnosi preko punomoćnika, potrebno je priložiti i punomoć, fotokopiju lične karte punomoćnika, te izjavu podnosioca zahtjeva kojom se izjašnjava o imenu, prezimenu ili ličnom imenu kojim se ubuduće želi koristiti u pravnom saobraćaju, koju je ovjerio općinski organ;
- uplatnicu kojom se dokazuje da je plaćena kantonalna administrativna taksa ili dokaz o oslobađanju od plaćanja takse (s tim da se ova taksa razlikuje u iznosu od kantona do kantona; tako, recimo, u Kantonu Sarajevo iznosi 8,00 KM, a u Hercegovačko-neretvanskom kantonu iznosi 18,00 KM).
- fotokopije ličnih isprava koje lice koje mijenja ime posjeduje (vozačka dozvola, putna isprava, potvrda o vlasništvu motornog vozila, potvrda o registraciji motornog vozila).

S obzirom da se promjena imena ne može odobriti licu protiv kojeg se vodi krivični postupak, odnosno licu koje je osuđeno za krivično djelo dok kazna nije izvršena ili dok traju pravne posljedice osude, kao ni licu za koje se utvrdi da je zahtjev podnijelo radi izbjegavanja zakonskih obaveza, nadležno ministarstvo unutrašnjih poslova koje vodi postupak vrši odgovarajuće provjere u svojim službenim evidencijama, te u evidencijama koje vode tužilaštva, porezne uprave, pa čak i Interpol. Stoga je promjena imena prilično dug proces i za donošenje rješenja potrebno je između 30 i 60 dana.

Ukoliko lice ispunjava uslove za upis promjene spola, ono može uz zahtjev za promjenu imena podnijeti i zahtjev za upis promjene spola. Na području Federacije BiH trenutno ne postoji poseban obrazac zahtjeva za upis promjene spola, već se u obrascu zahtjeva za promjenu ličnog imena, ili samo imena, ili samo prezimena, kao razlog promjene ličnog imena, ili samo imena, ili samo prezimena, navodi promjena spola (kao npr. u Kantonu Sarajevo), odnosno piše se poseban zahtjev "slobodnim stilom" koji se predaje uz zahtjev za promjenu imena (kao npr. u Tuzlanskom kantonu). U posljednjem slučaju forma zahtjeva ne može biti osnov za odbijanje ako zahtjev sadrži sve potrebne informacije s obzirom da je zahtjev povod za postupak a nikada dio samog postupka.

Uz zahtjev se u ovom slučaju prilažu svi dokumenti koji su ranije navedeni, s tim da se zbog upisa promjene spola mora priložiti i medicinska dokumentacija kojom se potvrđuje da je lice promijenilo spol. Pošto na području Federacije BiH ne postoji pravni akt kojim se uređuje odnosno definira koja je to medicinska dokumentacija u pitanju, pa ni sva prethodna istraživanja i izvještaji ne ulaze u dalju elaboraciju pojma "medicinska dokumentacija", ovaj dio postupka u stvari predstavlja i najveću komplikaciju u cijeloj administrativnoj proceduri jer je na nadležnom organu odgovornost i pravo da ocijeni svaki dokaz bez ustanovljenih standarda i kriterija za procjenu, ali i bez mnogo prethodnog iskustva zato što ovakvi zahtjevi nisu toliko česti. S obzirom da zdravstveni nalaz predstavlja upravni akt, ne postoji jednostavna linija procjene validnosti tog akta jer se ni jedan strani dokument ne može provjeriti u matičnoj državi bez uključenja Ministarstva vanjskih poslova BiH i drugih nadležnih institucija, što može znatno produžiti

proceduru upisa promjene spola, a samim tim i značajno odložiti dobijanje novog pravnog identiteta u vidu novog jedinstvenog matičnog broja i novih ličnih dokumenata. Stoga nadležni organi često pribjegavaju upućivanju lica koje vrši upis promjene spola na medicinsko vještačenje Institutu za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja Federacije BiH. Prema Pravilniku o kriterijima i postupku medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja (*Službene novine Federacije BiH* broj 6/10), postupak za medicinsko vještačenje pokreće se u nadležnom odjeljenju za prvostepeni postupak medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja Instituta, i to prema mjestu prebivališta ili boravišta fizičkog lica.

S obzirom da ovakva medicinska vještačenja mogu biti ponižavajuća za transrodne osobe koje su već prošle kroz cijelu medicinsku proceduru prilagodbe spola i može upućivati na pogoršanje njihovog stanja, koje u suštini nije zdravstveno, dodatna nepotrebna medicinska vještačenja bi se, ukoliko je to moguće, trebala izbjegavati i to na način da se poduzmu sve neophodne mjere kako bi medicinska dokumentacija u prilogu zahtjeva za upis promjene spola bila što legitimnija pa da je i nadležni organ koji donosi rješenje o promjeni spola odnosno o upisu promjene spola takvom ocijeni. S tim u vezi bitno je napomenuti da je Bosna i Hercegovina potpisnica tzv. Haške konvencije, odnosno Konvencije o ukidanju potrebe legalizacije stranih javnih isprava iz 1961. godine, a koja se primjenjuje na javne isprave izdate na području jedne države ugovornice i koje se trebaju predložiti na području druge države ugovornice. Stranim javnim ispravama, u smislu ove Konvencije, smatraju se: a) isprave koje je izdao sud ili službena osoba vezana za državne sudove ili javnog tužioca; b) upravne isprave; c) javnobilježničke isprave; d) službena uvjerenja stavljena na privatne isprave, kao što su navodi o registraciji, ovjera tačnosti datuma i ovjera potpisa. S obzirom da je zdravstveni nalaz upravni akt, medicinska dokumentacija iz strane države kojom se dokazuje promjena spola i zahtijeva upis promjene spola u matične knjige može se smatrati stranom javnom ispravom u smislu ove konvencije. Ukoliko će se isprave koristiti u zemljama koje su potpisnice Haške konvencije, tj. Konvencije o ukidanju potrebe legalizacije stranih javnih isprava, nadovjera se vrši *apostille* pečatom, koji se dobija u mjesno nadležnom općinskom ili osnovnom sudu. Na primjer, javne i druge isprave koje će se koristiti na području druge države, a izdate su

na području Općine Tuzla, Lukavac i Čelić, mogu se nadovjeriti u pisarnici Općinskog suda u Tuzli. Da bi se izvršila nadovjera *apostille* pečatom, potrebno je sljedeće:

1. Ponijeti originalni primjerak javne ili druge isprave koja se želi nadovjeriti, a ako se nadovjerava prevod, potreban je i tekst dokumenta na b/h/s jeziku;
2. Prevod mora uraditi ovlašteni sudski tumač;
3. Uplatiti taksu mjesno nadležnom sudu (sve informacije o uplati takse mogu se dobiti od službenika/ca pisarnice suda).

Isprave koje dolaze iz inostranstva i koje su namijenjene za upotrebu u Bosni i Hercegovini ovjeravaju se po posebno donesenim propisima, i to:

- ukoliko isprava dolazi iz zemlje koja je potpisnica Haške konvencije, onda obavezno mora sadržavati *apostille* pečat ovlaštenog organa te države;
- ukoliko isprava dolazi iz zemlje koja nije potpisnica Haške konvencije, onda mora imati ovjeru ministarstva vanjskih poslova te zemlje i nadovjeru ambasade BiH u toj zemlji ako je tamo imamo.

Bosna i Hercegovina sa nekim zemljama kao što su Hrvatska, Srbija i Crna Gora ima potpisan ugovor o međusobnom priznanju javnih ispava, odnosno Međudržavni sporazum o pravnoj pomoći u krivičnim i građanskim stvarima, te iz tih zemalja nije potrebna ovjera *apostille* pečatom da bi isprava bila upotrebljena u BiH, a važi i obratno. Međutim, *apostille* pečat se ipak preporučuje s obzirom da je ovo područje sasvim neuređeno i, kako je ranije napomenuto, na nadležnom organu leže odgovornost i apsolutno pravo da procijeni svaki dokaz bez ustanovljenih standarda i kriterija za procjenu, a to, nažalost, ostavlja prostor za različite zloupotrebe i malverzacije, bez pravne mogućnosti žalbe na njih. Stoga je uz zahtjev za upis promjene spola u matične knjige u Federaciji BiH neophodno priložiti originalnu medicinsku dokumentaciju iz strane države ovjerenu *apostille* pečatom, te prevod dokumentacije urađen kod sudskog tumača za dati strani jezik.

Prilikom rješavanja zahtjeva o upisu promjene spola i promjeni imena lica vodi se jedan upravni postupak na osnovu kojeg se donosi rješenje, a nakon toga se vodi poseban upravni postupak u vezi s poništenjem starog i određivanjem novog jedinstvenog matičnog broja, pošto u strukturi jedinstvenog matičnog broja postoji spolna klasifikacija odnosno oznaka spola.

Rješenje iz prvog upravnog postupka predaje se matičnom uredu u matičnoj opštini zbog upisa promjene spola u matičnu knjigu rođenih, i tim se činom ispunjava preduslov za dobijanje novog jedinstvenog matičnog broja. Odnosno, prema članu 44. Zakona o matičnim knjigama Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH* br. 37/12 i 80/14), "upis promjene spola u matičnu knjigu rođenih vrši se samo na osnovu pravomoćnog rješenja kantonalnog ministarstva nadležnog za mjesto u kojem se nalazi prebivalište lica koje je promijenilo spol". Rješenje o promjeni spola i ličnog imena donosi odjel/odjeljenje za administraciju ministarstva unutrašnjih poslova, nadležnog po mjestu prebivališta lica koje upisuje promjenu spola i ličnog imena, za lica koja su upisana u matičnu knjigu rođenih na području Federacije BiH, s obzirom da se radi o propisu koji se donosi i primjenjuje na entitetskom nivou. Tačkom 66. Uputstva o načinu vođenja matičnih knjiga (*Službene novine Federacije BiH* br. 63/12, 51/13, 55/13, 82/13 i 6/15) dodatno se pojašnjava sljedeće:

Postupak se pokreće po zahtjevu stranke. Pri rješavanju tog zahtjeva [nadležno kantonalno] ministarstvo mora utvrditi dvije činjenice i to: prvo, promjenu spola, a onda lično ime tog lica koje u zahtjevu navede to lice. Za utvrđivanje tih činjenica, pored obavezne medicinske dokumentacije koja se odnosi na promjenu spola, koriste se prema potrebi i drugi dokazi predviđeni Zakonom o upravnom postupku, o čemu odlučuje to ministarstvo. U donesenom rješenju mora se posebno navesti spol, a posebno lično ime tog lica koje bude određeno u skladu sa Zakonom o ličnom imenu.

Nakon što je promjena spola upisana u matičnu knjigu rođenih, briše se jedinstveni matični broj koji je upisan u

matičnu knjigu rođenih, a nadležni organ koji je donio rješenje o upisu promjene spola obavještava nadležni organ koji je odredio jedinstveni matični broj o obavezi poništenja jedinstvenog matičnog broja, te organ koji je odredio jedinstveni matični broj isti poništava po službenoj dužnosti i o tome obavještava lice i organ koji je donio rješenje o promjeni imena i spola.

Prilikom preuzimanja rješenja o poništenju jedinstvenog matičnog broja usljed prilagodbe odnosno promjene spola, lice je dužno dostaviti sljedeću dokumentaciju:

- izvod iz matične knjige rođenih bez upisanog matičnog broja;
- uvjerenje o državljanstvu bez upisanog matičnog broja;
- sve isprave u posjedu lica koje je izdao nadležni odjel/odjeljenje za administraciju ministarstva unutrašnjih poslova.

Članom 29. Zakona o jedinstvenom matičnom broju BiH (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 32/01, 63/08, 103/11, 87/13 i 84/15) određeni su i vremenski rokovi za postupanje u ovom procesu:

Organ koji donosi rješenje o ispravci upisanog dana, mjeseca i godine rođenja, kao i organ koji donosi rješenje o upisu promjene spola i potpunog usvojenja dužan je u roku od 30 dana od pravosnažnosti rješenja dostaviti jedan primjerak rješenja nadležnom organu.

Nakon što primi rješenje iz prethodnog stavka, nadležni organ [CIPS] u roku od 15 dana poništava jedinstveni matični broj i izdaje novi. Nadležni organ obavještava lice koje je u pitanju i organ koji donosi rješenje kako bi ih izvijestio o novom jedinstvenom matičnom broju.

U navedenom postupku vrši se zamjena jedinstvenog matičnog broja, a kao razlog zamjene navodi se promjena spola.

Republika Srpska

Na području Republike Srpske administrativnu proceduru promjene spola obavljaju organi unutrašnjih poslova i nadležne organizacione jedinice lokalne samouprave (matični ured), koje donose rješenje o upisu promjene pola a nadležne su za provođenje procedure prema mjestu upisa u matičnu knjigu rođenih. To znači: ako je mjesto upisa u matičnu knjigu rođenih za lice koje je promijenilo spol na području Republike Srpske, isključiva nadležnost za upis promjene spola, odnosno promjenu imena i jedinstvenog matičnog broja leži na nadležnim organima Republike Srpske. Ako lice nema prijavljeno prebivalište ili adresu stanovanja na području Republike Srpske a upisano je u matičnu knjigu rođenih na području Republike Srpske, za potrebe provođenja postupka promjene ličnog imena dužno je prijaviti prebivalište na području Republike Srpske. U slučaju da je lice upisano u matičnu knjigu rođenih na području Federacije BiH, upis promjene spola odnosno promjena imena i jedinstvenog matičnog broja regulirana je entitetskim propisima iz ove oblasti u Federaciji BiH.

S obzirom da se lično ime, odnosno samo ime ili samo prezime može promijeniti na lični zahtjev lica koje to želi, a prema članu 9. stav 1. Zakona o ličnom imenu Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske* br. 27/93 i 15/00) koji glasi: „*Građanin ima pravo da promijeni lično ime, odnosno samo ime ili samo prezime.*“, lice koje mijenja ime iz kulturološki uvriježenog muškog u žensko ime i obratno, ne mora nužno biti u procesu tranzicije tj. prilagodbe spola, odnosno ne mora promijeniti spol kao preduslov za promjenu imena. Stoga je lično ime moguće promijeniti u svakom trenutku tokom perioda tranzicije, bez obzira da li je lice koje mijenja ime i prilagođava spol na početku ili na kraju procedure prilagodbe spola. U koliko je lice koje mijenja ime maloljetna osoba, onda se lično ime mijenja na zahtjev roditelja ili usvojitelja, odnosno staratelja uz saglasnost organa starateljstva. Zahtjev za promjenu ličnog imena može se podnijeti i preko punomoćnika.

Da bi promijenilo ime, lice mora podnijeti zahtjev za promjenu ličnog imena, ili samo imena, ili samo prezimena,

nadležnom opštinskom organu na čijem području podnosioc/podnositeljica zahtjeva ima prebivalište. Recimo, ako lice ima prebivalište na području opštine Ugljevik, onda će zahtjev za promjenu imena podnijeti u šalter sali opštine Ugljevik. Uz zahtjev za promjenu imena prilaže se sljedeće:

- izvod iz matične knjige rođenih (izdaje se u matičnom uredu matične opštine);
- uvjerenje o državljanstvu za lice koje podnosi zahtjev, ne starije od 6 mjeseci (izdaje se u matičnom uredu matične opštine);
- izvodi iz matičnih knjiga u kojima je upisana činjenica čija je promjena predmet postupka (izvod iz matične knjige umrlih, izvod iz matične knjige vjenčanih, a s tim u vezi i pravosnažna presuda o razvodu braka, odnosno uvjerenje matičnog ureda o slobodnom bračnom stanju);
- fotokopija lične karte;
- uvjerenje o mjestu prebivališta (CIPS – PBA4 obrazac, izdaje se u poštanskom uredu ili u CJB, u zavisnosti od matične opštine);
- uvjerenje nadležnog okružnog suda da se protiv lica koje podnosi zahtjev ne vodi krivični postupak;
- uvjerenje nadležnog poreskog organa da nema neizmirenih poreskih i carinskih obaveza (izdaje se u Upravi za indirektno oporezivanje);
- ukoliko se zahtjev podnosi putem punomoćnika, potrebno je priložiti i punomoć, fotokopiju lične karte punomoćnika, te izjavu podnosioca zahtjeva kojom se izjašnjava o imenu, prezimenu ili ličnom imenu kojim se ubuduće želi koristiti u pravnom saobraćaju, koju je ovjerio opštinski organ;
- uplatnicu kojom se dokazuje da je plaćena kantonalna administrativna taksa, ili dokaz o oslobađanju od plaćanja takse (s tim da se ova taksa razlikuje od opštine do opštine, i od grada do grada, pa tako recimo u Banjaluci i Ugljeviku iznosi 12,00 KM, a u Doboju iznosi 5,00 KM);
- fotokopije ličnih isprava koje lice koje mijenja ime posjeduje (vozačka dozvola, putna isprava, potvrda o vlasništvu motornog vozila, potvrda o registraciji motornog vozila).

Zahtjev se promjenu imena prosljeđuje se načelniku odjeljenja za opštu upravu a načelnik zahtjev dostavlja samostalnom stručnom saradniku u službi pravne pomoći na predmetno rješavanje. Pripremljeno rješenje dostavlja se načelniku odjeljenja za opštu upravu i načelniku opštine na kontrolu i potpis, nakon čega se prosljeđuje u šalter salu matične opštine, koja će rješenje dostaviti stranci redovnom poštom. Rok za rješavanje ovog zahtjeva je 30 kalendar-skih dana od dana prijema kompletnog zahtjeva.

Ukoliko lice ispunjava uslove za upis promjene spola, ono može uz zahtjev za promjenu imena podnijeti i zahtjev za upis promjene spola. Na području Republike Srpske trenutno ne postoji poseban obrazac zahtjeva za upis promjene spola, već se u obrascu zahtjeva za promjenu ličnog imena, ili samo imena, ili samo prezimena, kao razlog promjene ličnog imena, ili samo imena, ili samo prezimena, navodi promjena spola, ili se piše poseban zahtjev „slobodnim stilom“, koji se predaje uz zahtjev za promjenu imena. U posljednjem slučaju forma zahtjeva ne može biti osnov za odbijanje ako zahtjev sadrži sve potrebne informacije, s obzirom da je zahtjev povod za postupak a nikada dio samog postupka.

Uz zahtjev se u ovom slučaju prilažu isti dokumenti koji su ranije navedeni, s tim da se zbog upisa promjene spola mora priložiti i medicinska dokumentacija kojom se potvrđuje da je lice promijenilo spol. Kao ni u Federaciji BiH, ni u Republici Srpskoj ne postoji pravni akt kojim se uređuje, odnosno definira koja je medicinska dokumentacija u pitanju, pa zato na nadležnom organu leže odgovornost i pravo da procijeni svaki dokaz bez ustanovljenih standarda i kriterija za procjenu, ali i bez mnogo prethodnog iskustva zato što ovakvi zahtjevi nisu toliko česti. Medicinska dokumentacija o promjeni pola također se dostavlja nadležnoj organizacionoj jedinici lokalne samouprave (matični ured), koja donosi rješenje o upisu promjene spola. U medicinskoj dokumentaciji mora decidirano biti navedeno kakav zahvat je izvršen, a medicinska dokumentacija mora poslužiti kao adekvatan dokaz o izvršenoj prilagodbi spola. Iz dosadašnjeg iskustva nadležnih organizacionih jedinica lokalnih samouprava, medicinsku dokumentaciju iz Srbije nije bilo potrebno prevoditi i verificirati odnosno nadovjeravati, nego su bile dovoljne ovjerene fotokopije koje se prilažu uz zahtjev za ispravku činjenice u matičnoj knjizi. Međutim, slično kao i u Federaciji BiH, s obzirom

da na nadležnom organu leže odgovornost i pravo da procijeni medicinske dokumente bez ustanovljenih standarda i kriterija za procjenu, ukoliko on smatra da je validnost dokumentacije sporna, može tražiti stručno vještačenje. Ukoliko je sadržaj medicinske dokumentacije kvalificirano stručan u smislu da ga nadležni organ ne može tumačiti, i tada je potrebno stručno vještačenje.

Prilikom rješavanja zahtjeva o upisu promjene spola i promjeni imena lica vodi se jedan upravni postupak, na osnovu kojeg se donosi rješenje, a nakon toga se vodi poseban upravni postupak u vezi sa poništenjem starog i određivanjem novog jedinstvenog matičnog broja, s obzirom da u strukturi jedinstvenog matičnog broja postoji spolna klasifikacija odnosno oznaka spola.

Rješenje iz prvog upravnog postupka predaje se matičnom uredu u matičnoj opštini zbog upisa promjene spola u matičnu knjigu rođenih; tim se činom ispunjava preduslov za dobijanje novog jedinstvenog matičnog broja. Zakon o matičnim knjigama Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske* br. 111/09 i 43/13) u članu 12. prepoznaje promjenu spola kao predmet upisa u matičnu knjigu rođenih, ali ne uređuje samu proceduru upisa promjene spola. S druge strane, Uputstvo o načinu vođenja matičnih knjiga (*Službeni glasnik Republike Srpske* broj 55/10) tačkom 130. uređuje postupak upisa promjene spola u matičnu knjigu rođenih tako što propisuje da se:

... promjena pola upisuje (...) u matičnu knjigu rođenih tako što se u rubriku "Naknadni upisi i zabilješke" upisuje zabilješka: "Promijenjen pol iz (navesti pol upisan po rođenju) u (navesti pol nakon promjene)", na osnovu rješenja nadležnog organa iz člana 5. stav 2. Zakona o matičnim knjigama [nadležni organ jedinice lokalne samouprave] (naziv organa, broj i datum rješenja).

Rješenje iz ove tačke donosi se na osnovu medicinske dokumentacije zdravstvene ustanove koja je izvršila promjenu pola.

Nakon što je promjena spola upisana u matičnu knjigu rođenih, briše se jedinstveni matični broj koji je upisan u matičnu knjigu rođenih, a nadležni organ koji je donio rješenje o upisu promjene spola obavještava nadležni organ koji je odredio jedinstveni matični broj o obavezi poništenja jedinstvenog matičnog broja, te organ koji je odredio jedinstveni matični broj poništava taj broj po službenoj dužnosti i o tome obavještava lice i organ koji je donio rješenje o promjeni imena i spola.

Prilikom preuzimanja rješenja o poništenju jedinstvenog matičnog broja usljed prilagodbe odnosno promjene spola, lice je dužno dostaviti sljedeću dokumentaciju:

- izvod iz matične knjige rođenih bez upisanog matičnog broja;
- uvjerenje o državljanstvu bez upisanog matičnog broja;
- sve isprave u posjedu koje je izdao nadležni organ.

Članom 29. Zakona o jedinstvenom matičnom broju BiH (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 32/01, 63/08, 103/11, 87/13 i 84/15) određeni su i vremenski rokovi za postupanje u ovom procesu:

Organ koji donosi rješenje o ispravci upisanog dana, mjeseca i godine rođenja, kao i organ koji donosi rješenje o upisu promjene spola i potpunog usvojenja, dužan je u roku od 30 dana od pravosnažnosti rješenja dostaviti jedan primjerak rješenja nadležnom organu.

Nakon što primi rješenje iz prethodnog stavka, nadležni organ [CIPS] u roku od 15 dana poništava jedinstveni matični broj i izdaje novi. Nadležni organ obavještava lice koje je u pitanju i organ koji donosi rješenje kako bi ih izvijestio o novom jedinstvenom matičnom broju.

U navedenom postupku vrši se zamjena jedinstvenog matičnog broja, a kao razlog zamjene navodi se promjena spola.

Brčko distrikt BiH

Iako je i u Brčko distriktu BiH na snazi Zakon o jedinstvenom matičnom broju BiH, Zakon o matičnim knjigama Brčko distrikta BiH ne predviđa promjenu matičnog broja odnosno oznake spola usljed prilagodbe spola, a kao opcija se nudi samo izmjena matične identifikacije kao ispravka greške pri upisu u matičnu knjigu rođenih. Iako ovo znači da rješenje zapravo postoji, ono nije zadovoljavajuće i nije ni blizu onoga što bi se moralo obezbijediti građanima i građankama Brčko distrikta BiH.

Pojmovnik transrodnosti

BIOLOŠKI SPOL – Određenje determinirano hromozomima (XX, XY), hormonima (estrogen i progesteron, testosteron) i unutrašnjim i vanjskim genitalijama (vulva, klitoris, vagina, testisi i penis). Konstruktivističke teorije tvrde da je spol, kao i rod i rodne uloge, konvencija, odnosno društveni konstrukt.

CISRODNOST – Pojam koji se koristi da se opišu osobe koje se rodno identificiraju u skladu sa spolom koji im je pripisan pri rođenju.

CISRODNA OSOBA – Osoba koja se identificira kao osoba muškog ili ženskog roda u skladu sa svojim biološkim muškim ili ženskim spolom.

COMING OUT – Sintagma koja potiče iz fraze *coming out of the closet* već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja i afirmacije vlastitog rodnog i/ili spolnog identiteta. Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao manje ili više javna obznana. Izlaskom iz šutnje izlazi se iz izolacije i negiranja te se drugima objavljuje pravo na drugačiji život. U aktivizmu ili *queer* teoriji *coming out* zadobija dimenziju političkog čina otpora i suprotstavljanja tradicionalnim stavovima.

DRAG – Riječ se izvorno koristila u Shakespeareovom Globe teatru kao oznaka za glumce koji su igrali ženske uloge (jer glumica nije bilo). Termin se, u načelu, odnosi na kostim i prerusavanje (otuda fraza *in drag* – prerusen u odjeću suprotnog spola). Njime se, prije svega, referira na muškarce koji na ovaj ili onaj način nastupaju oponašajući žene i time provode rodni performans, čime demonstriraju fluidnost rodnog identiteta, koji se inače po definiciji smatra fiksiranim. *Drag kralj* je žena koja simulira muškarca, a *drag kraljica* je muškarac koji simulira ženu.

INTERSPOLNA OSOBA – Osobe koje su rođene s hromozomskim, hormonskim ili genitalnim karakteristikama koje ne odgovaraju zadatim standardima muške ili ženske kategorije zbog svoje seksualne ili reproduktivne anatomije. Ova riječ zamijenila je pojam *hermafrodit*, koji su tokom 18. i 19. stoljeća liječnici masovno koristili, a koji se danas smatra nestručnim. Interspolnost može poprimiti različite oblike i obuhvatiti različita stanja interspolnih osoba.

LGBTI – Sveobuhvatan pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, transrodne i interspolne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se u društvenom i političkom aktivizmu obično imenuje skraćenicom LGBTI.

OUT – Opisuje osobu koja se seksualno/rodno/spolno identificira u javnom i/ili profesionalnom životu.

OUTIRATI (autirati) – Čin javnog objavljivanja da je neka osoba gej, lezbejka, biseksualna, transrodna ili interspolna osoba. Većina gej i lezbejske zajednice smatra nepristojnim i protivi se tome da bilo koja osoba osim one koja je u pitanju odlučuje o tome kada će i kome pričati o svojoj seksualnoj orijentaciji. Lezbejska i gej zajednica u BiH termin *autirati* se također koristi za situaciju kada sâm gej ili sama lezbejka odluči nekome pričati o svojoj seksualnoj orijentaciji. Tako se, na primjer, može reći da se neka lezbejka *autirala* ocu, tj. da mu je saopćila da je lezbejka.

SPOL – Klasifikacija spola na osnovu reproduktivnih organa/funkcija i genitalija na muški, ženski i interspolni. Društveno prihvaćeni su samo muški i ženski spol.

SPOLNI IDENTITET – Individualno identificiranje po pitanju spola i spolne pripadnosti, koji ne zavisi od spola koji je pripisan rođenjem.

ROD – Društveni konstrukt spola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, to jest osoba muškog ili ženskog spola. Također, individualni konstrukt vlastitog identiteta/izražavanja koji potvrđuje, negira i/ili prevazilazi društveno zadate i formirane spolne i rodne uloge muškaraca i žena, kao i cijelu binarnu osnovu

“muškog” i “ženskog”.

RODNI IDENTITET – Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo u shvatanju vlastitog spola, što može ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju, a podrazumijeva individualni doživljaj tijela i drugih izražaja roda (to jest, “rodno izražavanje”) kao što su odijevanje ili način govora i obraćanja. Spol osobe obično je dodijeljen pri rođenju, a odmah potom postaje socijalno i pravno pitanje. Spol podrazumijeva osobni koncept/konstruk, koji može biti u skladu sa društveno propisanim definicijama u pogledu spola/roda, ili ih može negirati, prevazilaziti i mijenjati. Neki ljudi imaju problem pri identificiranju sa spolom dodijeljenim pri rođenju; ove osobe nazivamo transrodnim osobama. Rodni identitet nije isto što i seksualna orijentacija, a transrodne osobe mogu se identificirati kao heteroseksualne, bi-seksualne i homoseksualne.

RODNO IZRAŽAVANJE – Vizuelna i vanjska prezentacija svake osobe koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA – Emotivna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost koja prema osobama istog i/ili različitog spola.. Treba izbjegavati korištenje uvredljivog izraza *seksualna preferencija*, koji se često koristi kao implikacija da je istospolna seksualna orijentacija nešto što se može i treba promijeniti.

TRANSRODNOST – Sveobuhvatni termin koji se koristi kako bi se opisale različite osobe, ponašanja i grupacije koje imaju zajedničko, djelimično ili potpuno suprotstavljanje nametnutim rodnim i spolnim ulogama. Transrodnost se ne odnosi na seksualnu orijentaciju osobe.

TRANSRODNA OSOBA – Termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju, kao i za osobe koje žele izraziti svoj rodni identitet na drugačiji način od uobičajenog izražavanja karakteristika spola koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodnih uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manire, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i

na osobe koje se ne identificiraju oznakama "muško" i "žensko", zatim transeksualne osobe, transvestite i cross-dressere. Transrodni muškarac je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodni identiteta. Transrodna žena je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru femininih rodni identiteta. Oznake za seksualnu orijentaciju transrodnih osoba koriste se u skladu sa njihovim rodni identitetom, a ne u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Heteroseksualni transrodni muškarac je, na primjer, transrodni muškarac kojeg privlače i koji bira žene za partnerke. Riječ transrodnost odnosi se na posjedovanje transrodnog identiteta i izražavanja.

TRANSEKSUALNA OSOBA – Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni svoj spol, kao i osoba koja je djelomično ili potpuno modificirala svoje tijelo i prezentaciju (uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije), izražavajući tako svoj rodni i/ili spolni identitet i osjećaj same sebe.

TRANSFOBIJA – Po analogiji sa bifobijom i homofobijom, to je oblik diskriminacije zasnovan na strahu, neznanju i mržnji, a usmjeren protiv transeksualnih, transrodnih osoba. Tu predrasudu mogu perpetuirati strejt ljudi, gej muškarci, lezbejke i biseksualne osobe.

INTERNALIZIRANA TRANSFOBIJA – Karakteristična je za trans osobe koje osjećaju krivicu, sramotu, nedostatak samopouzdanja, negativnu sliku o samima sebi, pošto implicitno ili eksplicitno prihvataju društvenu stigmatizaciju.

TRANSVESTIJA/TRANSVESTITE/TRANSVESTITI – Transvestiti su osobe koje vole nositi odjeću suprotnog spola. Transvestija, tj. preoblačenje nije povezano sa seksualnom orijentacijom. Transvestiti mogu biti i heteroseksualne osobe.

TRANZICIJA – Predstavlja proces promjene rodni izražavanja neke osobe u cilju usaglašavanja sa unutrašnjim doživljajem vlastitog roda.

Korištena i preporučena literatura

- Banović, D., Čaušević, J., Dekić, S., & Finn, R. (2015). *Život van zadatih normi: Transrodnost u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Butler, J. (2000). *Nevolje s rodom*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Čaušević, J. (2013). *Brojevi koji ravnopravnost znače*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Čaušević, J., & Gavrić, S. (Eds.). (2012). *Pojmovnik LGBT kulture*. Sarajevo.
- Čaušević, J., Somun-Krupalija, L., & Popov-Momčinović, Z. (2013). *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Zdravstvo*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Boll.
- Čustović, M., & Popov-Momčinović, Z. (2013). *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Unutrašnji poslovi*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll.
- Gajin, S. (Ed.). (2012). *Model zakona o priznavanju pravnih posledica promene pola i utvrđivanja transeksualizma: Prava trans osoba – od nepostojanja do stvaranja zakonskog okvira*. Beograd: Centar za unapređivanje pravnih studija.
- Gayten-LGBT, & Centar za promociju LGBTIQ prava. (2014). *Standardi nege zdravlja transpolnih, transrodnih i osoba koje se rodno ne konformiraju, 7. verzija*. Beograd: Gayten-LGBT, Centar za promociju LGBTIQ prava.
- Hasanagić, J., Dekić, S., & Vasić, V. (2014). *LGBT Čitanka 3 Identiteti, aktivizam, pravo*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Kvir Montenegro (Ed.). (n.d.). *Rod, pol i okviri: Priručnik za trans* osobe, njihovu porodicu i prijatelje*. Podgorica: Kvir Montenegro.
- Lezbijska organizacija Rijeka - LORI (Ed.). (2012). *Put u prosTRANStvo: Transrodnost, transeksualnost, rodna ne-normativnost*. Rijeka: Lezbijska organizacija Rijeka - LORI.

- Pandurević, D. (2014). Konkretno preporuke za poboljšanje položaja trans* osoba u Bosni i Hercegovini. *Human Rights Papers*, (6), 1–24.
- Popov-Momčinović, Z. (2013). *Ko smo mi da sudimo drugima? Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima prema homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Boll, Fondacija CURE.
- Sarajevski otvoreni centar. (2016). Prijedlog mjera za ravnopravnost lezbejki, gejeva, biseksualnih, transrodnih i inter-spolnih (LGBTI) osoba u Bosni i Hercegovini za period 2017-2019. godina. *Human Rights Papers*, (21).
- Spahić, A., & Gavrić, S. (2012). *Čitanka LGBT ljudskih prava, 2. dopunjeno izdanje*. (A. Spahić & S. Gavrić, Eds.). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll.
- Vasić, V. (2013). *Izveštaj o pravnom položaju transrodnih osoba u BiH*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Vasić, V., Gavrić, S., & Bošnjak, E. (2016). *Rozi izvještaj 2016. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Relevantni zakonski i podzakonski akti

Na nivou Bosne i Hercegovine:

- Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 59/09 i 66/16)
- Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 16/03 i 102/09)
- Zakon o jedinstvenom matičnom broju BiH (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 32/01, 63/08, 103/11, 87/13 i 84/15)
- Zakon o ličnoj karti državljana BiH (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 32/01, 16/02, 32/07, 53/07, 56/08 i 18/12)
- Pravilnik o obrascima, načinu određivanja, izdavanja, poništavanja i zamjene jedinstvenog matičnog broja, evidencijama i načinu upisivanja jedinstvenog matičnog broja u matične knjige (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*

broj 39/02)

Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o obrascima, načinu određivanja, izdavanja, poništavanja i zamjene jedinstvenog matičnog broja, evidencijama i načinu upisivanja jedinstvenog matičnog broja u matične knjige (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 2/09*)

Na nivou Federacije BiH:

Zakon o matičnim knjigama Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH br. 37/12 i 80/14*)

Zakon o ličnom imenu Federacije BiH (*Službene novine Federacije BiH broj 7/12*)

Uputstvo o načinu vođenja matičnih knjiga (*Službene novine Federacije BiH br. 63/12, 51/13, 55/13, 82/13 i 6/15*)

Pravilnik o kriterijima i postupku medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja (*Službene novine Federacije BiH broj 6/10*)

Na nivou Republike Srpske:

Zakon o matičnim knjigama Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske br. 111/09 i 43/13*)

Zakon o ličnom imenu Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske br. 27/93 i 15/00*)

Uputstvo o načinu vođenja matičnih knjiga (*Službeni glasnik Republike Srpske broj 55/10*)

Na nivou Brčko distrikta BiH:

Zakon o matičnim knjigama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (*Službeni glasnik Brčko distrikta BiH broj 2/10*)

Zakon o ličnom imenu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (*Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine br. 8/01 i 29/05*)

O autorici

Edita Miftari, MA, aktivistica je i nezavisna istraživačica rođena u Tuzli 1989. godine. Diplomirala je sigurnosne studije, a zvanje magistricice rodni studija stekla je na Central European University u Budimpešti. Fokus njenog istraživanja su ženska ljudska prava, s akcentom na participaciji žena u oblasti sigurnosti, politike i međunarodnih odnosa. Radila je na više istraživačkih projekata za Sarajevski otvoreni centar, Atlantsku inicijativu, Transparency International, UN Women, OSCE i dr. Više puta je nagrađivana za akademski i istraživački rad, a dobitnica je i Fulbrightove stipendije u akademskoj 2015/2016. godini. Autorica je niza publikacija, uključujući i *1995-2015: Žene u politici u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini* (u izdanju Sarajevskog otvorenog centra i Agencije za ravnopravnost spolova BiH, 2015).

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara puno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBTI osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, feministička organizacija civilnog društva koja teži osnažiti LGBTI (lezbejke, gej, biseksualne, trans* i interspolne) osobe i žene kroz jačanje zajednice i građenje aktivističkog pokreta. SOC također javno promoviše ljudska prava LGBTI osoba i žena, te na državnom, evropskom i međunarodnom nivou zagovara unapređivanje zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini.

Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili smo da vodimo jedini LGBTI medij u državi – portal www.lgbti.ba. Organizovali smo treninge za policiju, tužilaštva i sudove, te smo intenzivno radili sa novinarima_kama i mladim pravnicima_ama. Naš zagovarački fokus smo usmjerili na: a) izmjene Zakona o zabrani diskriminacije BiH, b) izmjene Krivičnog zakona FBiH, i c) usvajanje LGBTI inkluzivnih godišnjih operativnih planova za ravnopravnost spolova na nivou entiteta i države. Tokom 2015. i 2016. godine smo provodili i medijske kampanje koje su dosegle do preko milion bh. građana_ki, a organizovali smo i LGBTI filmski festival – Merlinka.

Detaljan pregled svih naših aktivnosti i postignuća dostupan je u našem izvještaju o radu za 2015. godinu, na: www.soc.ba -> O nama -> Izvještaji.

Ova publikacija izlazi u okviru edicije Ljudska prava, koju objavljuje Sarajevski otvoreni centar. U ediciji Ljudska prava objavljujemo različite izvještaje, tekstove i publikacije koje se tiču ljudskih prava žena, lezbejki, gej, biseksualnih i transrodnih osoba.

Publikacije objavljene u okviru edicije Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra, a tiču se ljudskih prava LGBTI osoba su sljedeće:

Vladana Vasić, Saša Gavrić, Darko Pandurević (autori_ca): Jednaka zaštita za različitost. Priručnik o postupanju u slučaju kršenja ljudskih prava lezbejki, gejeva, biseksualnih, trans* i interspolnih osoba za policajce i policajke, drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar 2016. Dostupno na: <http://soc.ba/13264/>

Damir Banović, Natalija Petrić, Slavoljupka Pavlović i Vladana Vasić (autori_ce): Trans*formacija prava – modeli pravnog regulisanja prilagodbe spola u BiH. Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Friedrich Ebert, 2016. Dostupno na: <http://soc.ba/transformacija-prava-modeli-pravnog-regulisanja-prilagodbe-spola-u-bih/>

Ljudska prava i interspolne osobe. Tematska publikacija koju objavljuje Komesar za ljudska prava Vijeća Evrope: Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Friedrich Ebert, 2016. Dostupno na: <http://soc.ba/human-rights-and-intersex-people/>

Vladana Vasić, Saša Gavrić, Emina Bošnjak (autori_ce): Rozi izvještaj 2016. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar ,2016. Dostupno na: <http://soc.ba/rozi-izvjestaj-godisnji-izvjestaj-o-stanju-ljudskih-prava-lgbt-osoba-u-bosni-i-hercegovini/>

Lejla Huremović (autorica): Ka pozitivnim praksama: Izvještavanje medija u 2015. godini o LGBT temama u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, 2016. Dostupno na: <http://soc.ba/ka-pozitivnim-praksama-izvjestavanje-medija-u-2015-godini-o-lgbt-temama-u-bosni-i-hercegovini/>

